

MASARYKOVA UNIVERZITA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

ČÍTANKA PRO KURS PSY 722 — 10. ČÁST (II.)

Tento text slouží výhradně jako učební materiál pro studenty kursu „Metody výzkumu v psychologii“ (PSY 722), vyučovaného na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Další metody s důrazem na analýzu získaných dat — II. část

Psychosémantické metody¹

¹Zdrojem této části jsou strany 295–299 z publikace Metodológia a metódy psychologického výskumu od L. Maršálové a kol. (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990).

je potrebná pri interakcii s objektom (najmä ak ide o premenlivý a dynamický objekt).

Takto interpretuje jednotlivé dimenzie A. G. Šmelev (c. d.). Za zmienku tu stojí zhoda so základnými dimenziami emócií, ktoré rozlíšil už takmer pred 100 rokmi W. Wundt. Je tiež v súlade s informačnou teóriou psychických procesov, podľa ktorej sú základnými parametrami psychických obrazov akéhokoľvek typu ich priestorové a časové charakteristiky, a súlad objektu s potrebami jednotlivca, teda opäť sila, aktivita, hodnotenie.

4.3.4.2 Konštrukciu sémantického diferenciálu

Ako sme už uviedli, SD je sériou bipolárnych adjektív usporiadaných v riadkoch pod sebou tak, že medzi každým párom je sedem čiarok alebo zátvoriek, resp. číselná stupnica, napr.:

dobrý	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	zlý
hranatý	()	()	()	()	()	()	()	obľý
rýchly	3	2	1	0	1	2	3	pomalý

Protikladné adjektíva sa používajú na posudzovanie pojmov, ktoré sa týkajú oblasti nášho záujmu, napríklad pojmy predstavujúce objekty, udalosti a činnosti výchovy *UČITEL*, *TREST*, *POCHVALA*, *PÍSANIE ÚLOHY* a pod.

Každý pojem je predpísaný na samostatnom hárku so škálami sémantického diferenciálu. Pojem má vlastne funkciu podnetu.

Pokusné osoby postupne vyplňujú jednotlivé hárky. U menších detí možno urobiť takúto úpravu: namiesto bipolárnych adjektív sa škály vytvárajú protikladnými schematickými obrázkami (napr. pekná tvár oproti škaredej, kruh oproti deformovanému plošnému útvaru, vlnovka oproti uhlu, kružnica oproti čiernemu kruhu, malá bodka oproti veľkej ploche, schéma slnka oproti mraku, malé závažie oproti veľkému závažiu, strom s korunou oproti stromu so suchými holými konármi atď.); škála môže byť len päťstupňová alebo dokonca dichotomická a dieťa môže prirovnávať všetky posudzované podnety najprv k jednej a potom k ďalšej škále.

Z metodologického hľadiska je to konkretizácia trojrozmerného modelu multivariačného výskumu: podnety x reakcie x osoby, ktorý umožňuje zisťovať vzťahy medzi podnetmi vzhľadom na jednotlivé škály a pre všetky osoby, vzťahy medzi škálami vždy vzhľadom na určitý podnet pre všetky osoby, rozdiely medzi osobami (skupinami osôb) pri používaní škál alebo pri posudzovaní podnetov.

Užívateľa SD však treba upozorniť na jednu podmienku prezentácie škál. Ak chceme skúmať konotatívne významy objektov reprezentovaných vo vedomí subjektu v podobe pojmov a obrazov, nesmieme do SD zaraďovať také škály, ktoré večne súvisia s posudzovanými pojmami (napr. pre pojem *DIVADELNÁ HRA* by nemali byť v škálach adjektíva typu *veselá* — *vážna*, *lyrická* — *epická*, *klasická* — *moderná* a pod.). Táto podmienka však neplatí, ak nás súčasne zaujíma, či pokusné osoby dokážu posudzovaný podnet identifikovať a definovať (teda či sú schopné denotatívne ho posúdiť).

V sovietskej psycholingvistike sa nástroj na takéto posudzovanie objektov (najmä estetických alebo literárnych) nazýva *sémantický integrál*.

V široko koncipovanom výskume estetického vnímania výtvarných maliarskych diel použil u nás J. Kuric (1986) SD zostavený z viac ako 60 škál, ktoré sa týkali tak konotácií, ako aj denotatívneho určovania estetických podnetov. Pre jednotlivé diela potom zostavoval profily jednak zo škál EPA, t. j. konotatívnych „osgoodovských“, a jednak z denotatívnych škál, ktoré zostavoval podľa hľadísk: *vecne opisné* (napr. *plošné — dekoratívne*), *estetické kategórie* (napr. *vznešený — nízky*), *kompozičné kvality formy* (napr. *symetrický — asymetrický*) atď.

Bežné SD obsahujú pätnásť až dvadsaťpäť škál a v jednom výskume sa posudzuje najviac okolo desať pojmov.

Uvedieme základné škály každej dimenzie ako námet na cvičné výskumy.

Hodnotenie je faktor, ktorého škály merajú afektívne zložky významu v najvladnejšom zmysle; najviac ho sýtia tieto škály: dobrý — zlý, krásny — škaredý, čistý — špinavý, sladký — kyslý, jemný — hrubý, príjemný — nepríjemný.

Spomedzi škál faktora *sila* sú najvýdatnejšie: veľký — malý, hlboký — plytký, hrubý — tenký, široký — úzky, dlhý — krátky, vysoký — nízky, silný — slabý, ťažký — ľahký, mocný — bezmocný.

Faktor *aktívita* väčšinou sýtia veľmi všeobecné a *sémanticky* nešpecifické škály, pričom niektoré predsa len vyjadrujú plynutie času, resp. pohyb objektu: rýchly — pomalý, aktívny — pasívny, ostrý — tupý, horúci — chladný, hranatý — oblý, napätý — uvoľnený, červený — zelený, premenlivý — stály.

V záznamových listoch so škálami treba škály, ktoré sa vzťahujú k jednotlivým dimenziám, zoradiť v náhodnom poradí a takisto náhodne usporiadať kladný a záporný obsah jednotlivých pólov adjektív na ľavej a pravej strane (aby sa nestalo, že na ľavej strane budú napr. len záporne pôsobiace adjektíva).

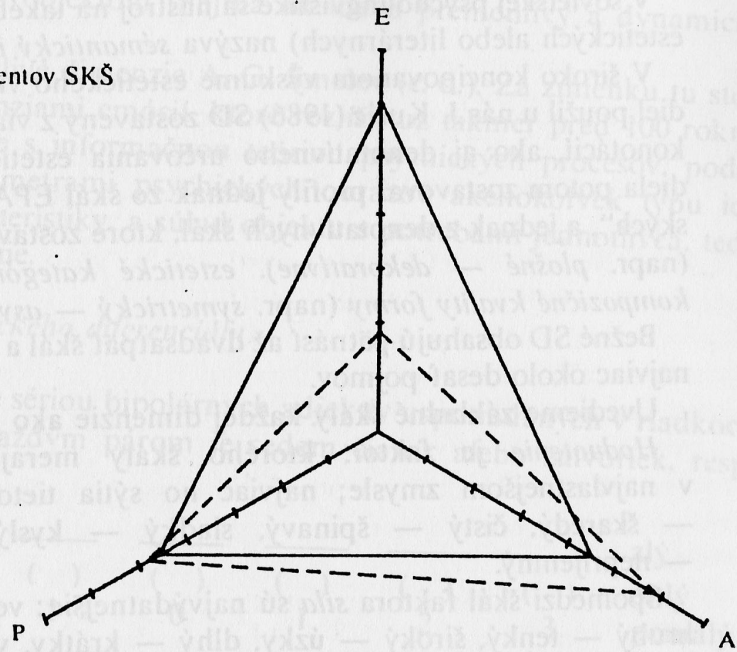
4.3.4.3 Možnosti použitia *sémantického diferenciálu*

Najprv uvedieme príklad výskumu vybraných pojmov, ktoré sa týkajú javov spoločenského vedomia. Výskum sa uskutočnil na skupine študentov strednej knihovníckej školy (SKŠ) a strednej priemyselnej školy strojárkej (SPŠS). Z klasického SD sa vybralo 9 škál. Nebudeme opisovať podrobnosti celého výskumu, ale uvedieme len grafické zobrazenie výsledkov SD pojmov *KULTÚRA* a *TECHNIKA*. Škály sú usporiadané podľa dimenzií EPA s polaritou od záporného ku kladnému pólu, resp. od minima k maximu. (Pozri obr. 4.1—4.2.)

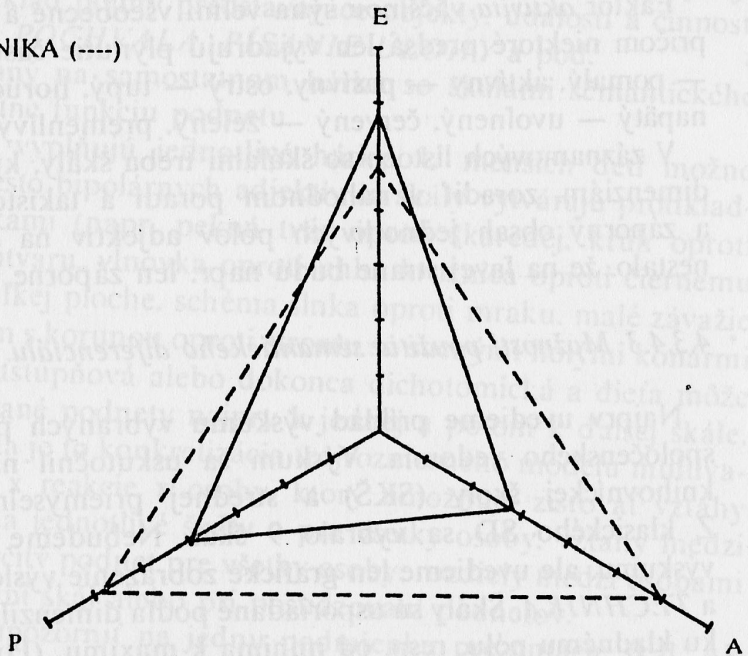
Z grafického znázornenia vidieť, že študenti SKŠ sa odlišujú od študentov SPŠS vo vyhranení *sémantických* reakcií, a to najmä v škálach faktora *hodnotenia*. Posledné dva obrázky (4.3 a 4.4) ukazujú možnosti syntetizujúceho zobrazenia pozície pojmov v *sémantickom* priestore.

Z príkladu vyplýva, že SD je vhodný najmä na také výskumy, keď nás zaujíma, ako sa odlišuje reprezentácia objektov v *sémantickom* priestore vedomia u rôznych skupín osôb. Rovnako ho možno využiť na skúmanie zmien, posunu *sémantickej* pozície objektov po nejakom ovplyvnení osôb (psychoterapeutickým zásahom).

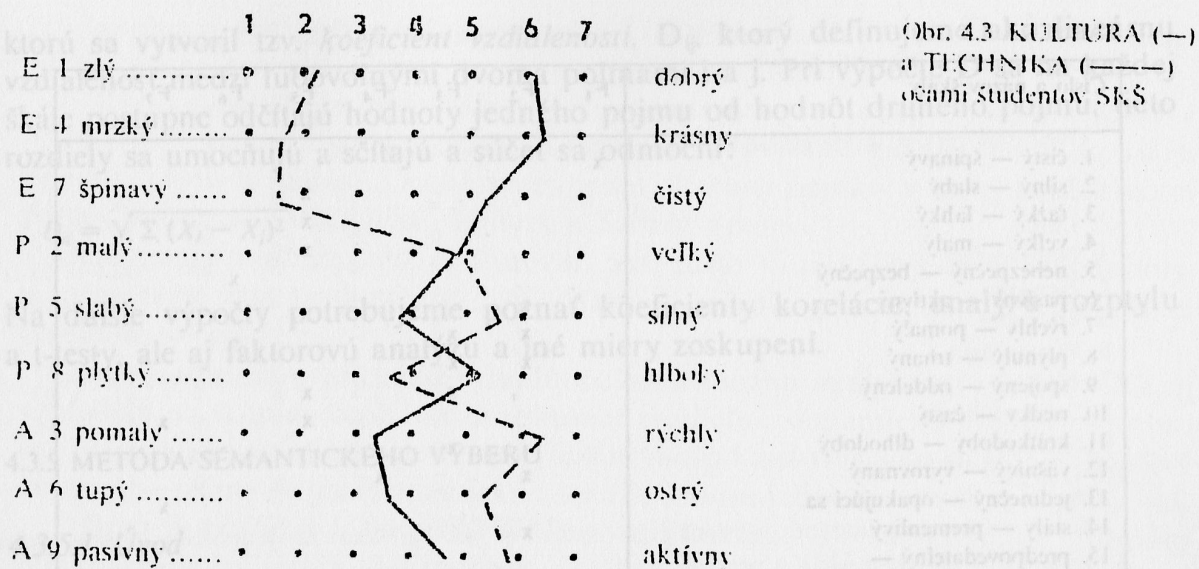
Obr. 4.1 Súhrnný profil pojmov
KULTÚRA (—)
a TECHNIKA (----) u študentov SKŠ

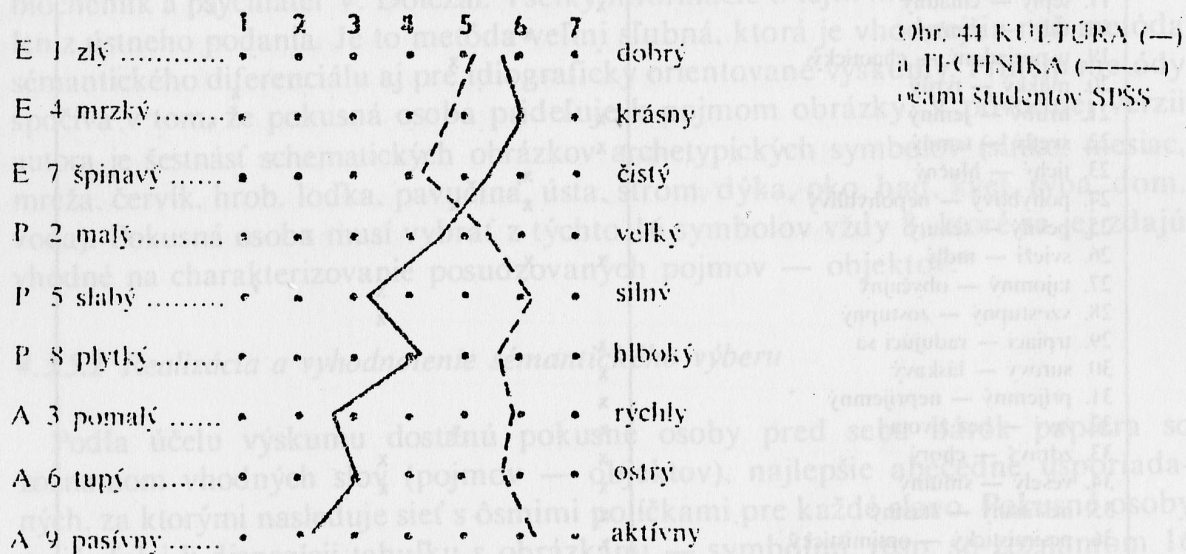
Obr. 4.2 Súhrnný profil pojmov
KULTÚRA (—) a TECHNIKA (----)
u študentov SPŠS

sociotechnickým pôsobením a pod.). SD je metóda citlivá aj v idiograficky chápaných výskumoch, napr. pri skúmaní sémantickej reprezentácie osôb, udalostí, alebo javov vo vedomí jednotlivca a ich zmeny v čase vplyvom nejakého zásahu. Tak napr. možno hodnotiť aj zmeny vo vzájomnej sociálnej percepcii manželov alebo príslušníkov malých skupín. A. Hirner (c. d.) referuje o použití SD na sledovanie dynamiky sociálnej klímy skupiny, ktorú členovia skupiny pravidelne posudzujú škálami SD.

Obr. 43 KULTÚRA (---)
a TECHNIKA (—)
očami študentov SKŠ

Obr. 44 KULTÚRA (---)
a TECHNIKA (—)
očami študentov SPŠS

V. F. Petrenko (1983) referuje o sérii výskumov s rôznymi variantmi SD. V jednom výskume zistil sedem faktorov, ktoré extrahoval z matice 45 škál SD, ktorými 100 študentov psychologického fakulty moskovskej univerzity hodnotilo 50 pojmov. Pretože jeho zoznam škál môže byť podnetný aj pre naše výskumy, uvádzame ho v plnom rozsahu v tabuľke 4.3. Tabuľka ukazuje, ku ktorým faktorom sa vzťahujú jednotlivé škály.

Ako sme už prv uvedli, osoby, pojmy a vlastné škály sú zdrojom variability reakcií na škálach (a samozrejme aj chýb merania). Ktorýkoľvek z týchto zdrojov môžeme redukovať na jednotku, takže údaje skupiny osôb môžeme analyzovať rovnako ako údaje jednotlivca. Okrem rozdielov v reakciách na pojmy (objekty) medzi skupinami osôb, nás môže zaujímať aj analýza rozdielov alebo súvislostí medzi škálami vzhľadom na určité pojmy, ale tiež vzdialenosť medzi pojmi, pre

TABUĽKA 4.3

Číslo a názov škály	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	F ₆	F ₇
1. čistý — špinavý	x						
2. silný — slabý					x		
3. ťažký — ľahký					x		
4. veľký — malý					x		
5. nebezpečný — bezpečný						x	
6. pasívny — aktívny		x					
7. rýchly — pomalý		x	x				
8. plynulý — trhaný		x	x				
9. spojený — oddelený			x		x		
10. nedky — časté					x		x
11. krátkodobý — dlhodobý			x				
12. vášnivý — vyrovnaný		x		x			
13. jedinečný — opakujúci sa							x
14. stály — premenlivý		x					
15. predpovedateľný — nepredpovedateľný			x				
16. rozmazaný — zreteľný					x		
17. teplý — chladný	x					x	
18. tuhý — pružný		x					
19. usporiadaný — chaotický			x				
20. mäkký — tvrdý						x	
21. hrubý — jemný	x					x	
22. svetlý — tmavý	x						
23. tichý — hlučný		x					
24. pohyblivý — nepohyblivý		x	x				
25. pevný — tekutý					x		
26. svieži — mdlý	x	x					
27. tajomný — obyčajný				x			
28. vzestupný — zostupný				x			
29. trpiaci — radujúci sa	x						
30. surový — láskavý	x						
31. príjemný — nepríjemný	x						
32. živý — bez života	x		x				
33. zdravý — chorý	x			x			
34. veselý — smutný	x			x			
35. nešťastný — šťastný	x						
36. pesimistický — optimistický	x						
37. chvályhodný — trestuhodný	x						
38. krásny — škaredý	x						
39. zložitý — jednoduchý				x			
40. užitočný — neužitočný	x						
41. vedomý — nevedomý				x			
42. neobmedzený — obmedzený				x			
43. vzrušený — pokojný		x					
44. vzdelaný — nevzdelaný				x			
45. konkrétny — abstraktný				x			

F₁ — je známy faktor hodnotenia: z matice škál odčerpáva najviac rozptylu, je najvýznamnejší

F₂ — je to faktor aktivity, tak isto z pôvodného súboru faktorov

F₃ — tento faktor Petrenko pomenoval podľa hlavnej škály ako faktor usporiadanosti či stability

F₄ — faktor, ktorý možno interpretovať ako zložitost

F₅ — známy faktor sily, potencie

F₆ — tento faktor možno interpretovať ako reprezentáciu komfortu

F₇ — faktor je reprezentovaný iba dvoma škálami, ktorých spoločným menovateľom je častost výskytu alebo bežnost